

کاستی‌های معرفت‌شناسی و روش‌شناسی در مقالات پژوهشی روان‌شناسی در ایران

دکتر حسین لطف‌آبادی*

چکیده

این مقاله براساس مطالعات و یافته‌های پژوهشی است که به منظور بررسی روش‌شناسی پژوهش‌هایی است که در حوزه روان‌شناسی در ایران اجرا شده و نتایج آنها در مقالات علمی - پژوهشی مجلات روان‌شناسی در ایران انتشار یافته است. در این مقاله هفت موضوع زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

۱. مفهوم مبانی معرفت‌شناسی و روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی؛
۲. توضیح مختصر روش‌های کمی و کیفی و ترکیبی در پژوهش‌های روان‌شناسی؛
۳. اهمیت تحلیل و ارزیابی مقالات علمی در بهبود آموزش روش تحقیق و پژوهش در روان‌شناسی؛
۴. توضیح روش تحلیل محتوا؛
۵. تحلیل محتوای مقالات علمی مجلات روان‌شناسی ایران؛
۶. تفسیر و ارزیابی نمونه‌هایی از تحقیقات روان‌شناسی در ایران با تأکید بر روش‌شناسی پژوهش؛
۷. بحث و نتیجه‌گیری.

واژه‌های کلیدی: روش‌شناسی، فلسفه علم، تحلیل محتوا، مجلات علمی روان‌شناسی در ایران، تفسیر تحقیقات روان‌شناسی، ارزیابی مقالات روان‌شناسی، پژوهش‌های روان‌شناسی در ایران.

مقدمه

تحلیل محتوا^۱ در ارزیابی معرفت‌شناختی و روش‌شناختی مقالات پژوهشی که در مجلات علمی روان‌شناسی در کشور انتشار می‌یابد، به ایجاد شناخت علمی در دانش‌پژوهان و بهبود کیفیت پژوهش‌ها و تدوین مقالات دقیق‌تر علمی در حوزه روان‌شناسی کمک می‌کند. حاصل این تحلیل‌ها در تدریس درس روش تحقیق نیز قابل استفاده است. در این مقاله، که برگرفته از یک پژوهش مصوب با عنوان «بررسی روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی» است، همراه با توضیح مختصر مبانی معرفت‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی، توصیف کوتاهی از روش‌های کمی، کیفی و ترکیبی در پژوهش‌های روان‌شناسی، اهمیت تحلیل، تفسیر و ارزیابی مقالات علمی روان‌شناسی، تحلیل محتوای متن مقالات علمی روان‌شناسی از نظر مبانی معرفت‌شناختی و روش‌شناختی و هدف‌های پژوهش‌های آنها، و چگونگی تفسیر تحقیقات روان‌شناسی، به این سؤال پاسخ داده شده است که «بنیادهای نظری معرفت‌شناختی و روش‌شناختی در پژوهش‌های روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی - پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟»

۱. مفهوم مبانی معرفت‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی

فرض اساسی ما در پژوهش‌های روان‌شناسی این است که فهم عمیق روش‌شناسی پژوهش و اجرای تحقیقات ثمربخش، نیازمند دست‌یابی به یک ادراک فلسفی روشن از مسایل معرفت‌شناسی است. پژوهش نوآورانه در علوم انسانی بدون دانش وسیع و آگاهی از بنیادهای معرفت‌شناسی پژوهش، امکان‌پذیر نیست. دانش عینی و فلسفه علم درهم تنیده و از یکدیگر جدایی‌ناپذیرند و در پژوهش‌های روان‌شناسی، اگر توجه جدی به بنیان‌های نظری و فلسفی روان‌شناسی نشود، خلاقیت‌های عمیق و نوآوری در پژوهش‌ها نیز صورت نخواهد گرفت. فهم دقیق و درست فلسفه روان‌شناسی، خاصه مبانی معرفت‌شناسی و روش‌شناسی آن، به عنوان مبنای اصلی پژوهش در روان‌شناسی، باید چراغ راهنمای محقق در راه دشوار و پیچیده دست‌یابی به حقایق علمی باشد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵، ب).

معرفت‌شناسی در روش‌های پژوهش نیازمند پاسخ دقیق به این سؤال است که کدام

رویکرد فلسفی (مثلاً استقراگرایی و تحصیل‌گرایی، پدیدارشناسی و ساختارگرایی، و خردگرایی مینوی علم^۱) به عنوان پشتوانه معرفتی روش تحقیق در نظر گرفته شده است؟ در واقع، رویکرد استقراگرایی که با فلسفه تحصیلی و پساتحصیلی هماهنگی دارد، پشتوانه روش‌های پژوهشی کمی‌گرا است، رویکرد ساختارگرایی که پدیدارشناسی و تفسیرگرایی را مورد توجه قرار می‌دهد، پشتوانه روش‌های پژوهشی کیفی‌نگر است، و رویکرد خردگرایی مینوی علم که دانش عینی، خردمندی، رهایی‌بخش و تعالی‌گرایی را اساس مطالعات خود قرار می‌دهد، پشتوانه روش‌های پژوهشی اصیل ترکیبی است. استقراگرایی که بر نظریه تجربه‌گرایی فرانسیس بیکن (۱۵۶۴-۱۶۱۶) بنا شده، فلسفه تحصیلی آگوست کُنت، فلسفه تحصیلی منطقی حلقه وین، و رویکرد بیزگرایی^۲ که احتمالات را اساس استقرا قرار می‌دهد، همگی بر روش‌های کمی تأکید دارند. استقراگرایی نوعی، استدلال درباره آینده براساس امور مشاهده‌شده در گذشته است و با مطالعه یک نمونه به تعمیم درباره یک جمعیت می‌پردازد.

از سوی دیگر، ساختارگرایی یک رویکرد معرفت‌شناسی است که تمام دانش ما را از نوع «ساخته‌شده» می‌داند، نه اینکه الزاماً بازتابی از واقعیت‌های بیرونی باشد. به بیان دیگر، در این نگاه دانش مشروط به قرارداد، نوع تجربه و ادراک این یا آن فرد یا گروه است. نقطه اشتراک انواع رویکردهای ساختارگرایی این است که همه آنها، به جای آنکه از واقعیت بیرونی سخنی به میان آورند، بر نسبی‌گرایی و واقعیت در دیدگاه این یا آن فرد تأکید می‌کنند. رویکردهای کیفی پژوهش عموماً بر این نوع از معرفت‌شناسی استقرا می‌یابند.

نگرش سوم به فلسفه علم این است که ترکیب پویایی از دانش استقرایی، خردگرایی قیاسی - استقرایی - قیاسی، و رویکرد مینوی به منظور تعالی‌جویی و رهایی‌بخشی حیات روان‌شناختی آدمی را ایجاد کنیم و پژوهش‌های روان‌شناسی را، که عمدتاً از نوع ترکیبی خواهد بود، بر چنین بنایی استوار سازیم. خطاست اگر تصور کنیم که چون بنیادهای فلسفه تحصیلی، تفسیرگرایی و خردگرایی متفاوت از یکدیگر است، امکان کنار هم نهادن دانش عینی، دانش پدیداری و اندیشه خردمندانه در روش‌های

1. scientific transcendent wisdom.

2. Bayesian's approach

پژوهشی روان‌شناسی وجود ندارد. برعکس، اگر علم را به صورت طیفی از مراتب ساده تا کاملاً پیچیده در نظر گیریم، ضرورت و حقانیت بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی در پژوهش‌های روان‌شناسی آشکار خواهد شد.

در روش‌های ترکیبی انواع روش‌های کمی و کیفی پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد، گاهی سعی می‌شود، با بهره‌گیری حاشیه‌ای از پژوهش کمی یا کیفی بر توانمندی تحقیق افزوده شود (که آن را طرح‌های ساده می‌نامند) و در موارد دیگر، کوشش محقق آن است که با استفاده از راهبردهای هر یک از دو رویکرد پژوهشی کمی و کیفی، نوع تازه‌ای از پژوهش ترکیبی را ایجاد کند (که رویکرد آمیخته^۱ نامیده می‌شود). در هر یک از این موارد می‌توان راهبردها (مثلاً نوع جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات) و رویکردهای پژوهشی (مثلاً برخی طرح‌های کمی و طرح‌های کیفی) را با یکدیگر ترکیب کرد. هر یک از این روش‌ها در موارد معینی کاربرد دارد و عقل حکم می‌کند که برای پژوهش در مسایل پیچیده‌تر روان‌شناسی و سایر علوم انسانی، ترکیب مناسبی از روش‌های پژوهشی را به کار گیریم، به گونه‌ای که نقاط قوت هر دو روش را وسیله دست‌یابی به فهم بهتر از آن مسایل قرار دهیم.

اگر خردمندی را به معنای سنجیده‌ترین و بهترین بهره‌گیری از مجموعه دانش موجود بدانیم، باید گفت که استفاده از روش‌های ترکیبی، کاربرد خردمندانه‌تری از روش‌شناسی پژوهش است. روان‌شناسان (از جمله، بال‌تس و استاودینگر،^۲ ۱۹۹۶؛ رزنیک، لوین، و تیزلی،^۳ ۱۹۹۱؛ و روگوف،^۴ ۱۹۹۰)، خردمندی را با آخرین مرحله رشد روانی آدمی مربوط کرده و آن را حاصل حل تعارضات و بحران‌های گوناگون در طول زندگی آدمی دانسته‌اند. چنین دریافتی از مفهوم خردمندی است که به ما می‌گوید، پژوهش در مسایل روان‌شناسی را که دارای پیچیدگی و چندجانبه‌گی است، نمی‌توان با یک روش ساده مطالعه کرد؛ بلکه باید با استفاده از روش‌های ترکیبی به یک دریافت همه‌جانبه از آنها دست یابیم. استفاده از روش‌های ترکیبی به این دلیل نیز هست که پدیده‌های روان‌شناسی دارای سطوح گوناگونی از پیچیدگی هستند و برای هر سطح از

1. mixed approach designs (MADs)
 2. Baltes & Staudinger
 3. Resnick, Levine, & Teasley
 4. Rogoff

آنها روش‌های پژوهشی معینی مناسب‌تر است و توصیف و تبیین بهتری از آنها را ارائه می‌کند (برانن،^۱ ۲۰۰۵).

تمرکز بر دانش بدون خردمندی که در فلسفه‌های یک‌جانبه‌نگر، خاصه در فلسفه تحصیلی، شاهد آن هستیم، خطر بزرگی است که ممکن است، به جای آن‌که برای علم رهایی‌بخش، باشد، آن را در راستای اسارت وسیع‌ترین گروه‌های اجتماعی قرار دهد (ماکسول،^۲ ۲۰۰۴؛ مک‌نیون،^۳ ۲۰۰۵). برخی از محققان، از جمله، لیمون‌مک‌هنری^۴ (۲۰۰۶)، پا را فراتر گذاشته و معتقد است که پیش‌فرض‌های متافیزیکی پژوهش‌های کمی‌گرای کنونی که صرفاً بر بنیاد تجربه‌گرایی استوار می‌باشند، به کم‌خردی غیرانسانی دامن زده‌اند. به این ترتیب، ما نیازمند تحوّل اساسی در هدف‌ها، روش‌ها و معرفت‌شناسی پژوهش‌های دانشگاهی هستیم، به گونه‌ای که نیکی و خردمندی^۵ را با ترکیبی از پژوهش‌های کمی و کیفی بیامیزیم و نقش رهایی‌بخش بیش‌تری به تحقیقات روان‌شناسی بدهیم.

۲. توضیح روش‌های کمی و کیفی و ترکیبی در پژوهش‌های روان‌شناسی

رویکرد کمی نوعی از روش پژوهشی در روان‌شناسی است که محقق تصمیم می‌گیرد، درباره‌ی چه چیزی مطالعه کند، سؤالات مشخص و کاملاً تعریف‌شده‌ای را بیان می‌کند، اطلاعات کمی را از نمونه تحقیق جمع‌آوری می‌کند، با روش‌های آماری به تجزیه و تحلیل این اطلاعات می‌پردازد، و تحقیق خود را به صورتی کاملاً عینی و به اصطلاح، غیرجانبدارانه اجرا می‌کند (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵ ج).

ویژگی‌های عمده پژوهش‌های کمی را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

۱. تأکید بر اعداد در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات؛

1. Julia Brannen
2. Nickolas Maxwell
3. Carle McNiven
4. Leemon McHenry

۵. در واقع، خردمندی را می‌توانیم ظرفیت تشخیص و اتکاء به امور ارزشمند در زندگی خود و دیگران معرفی کنیم. خردمندی به معنای بهترین بهره‌گیری از مجموعه دانشی است که فرد به آن دسترسی دارد. انسان خردمند ارزش‌های انسانی و نیکی را با دانش و فهم و مهارت‌های علمی همراه می‌سازد. برای آنکه بتوانیم مشکلات بی‌شمار روانی بسیاری از انسان‌های کنونی را، که در اسارت ستمگری و بی‌رحمی و خشونت و اضطراب و افسردگی هستند، بفهمیم و برطرف کنیم نیازمند چنین خردی هستیم.

۲. تأکید بر جمع‌آوری نمره‌ها برای اندازه‌گیری ویژگی‌های جزئی و مشخص افراد و سازمان‌ها؛

۳. تأکید بر مقایسه گروه‌ها و رابطه متغیرها و عوامل در مطالعات تجربی و همبستگی و پیمایشی.

پژوهش‌های کمی را معمولاً به سه حوزه توصیفی، ارتباطی (علی - مقایسه‌ای و همبستگی)، و تجربی (حقیقی، شبه‌تجربی، تأثیر عاملی، و تک‌موردی) تقسیم می‌کنند. در قرن گذشته و در نیمه اول قرن بیستم، ابداع روش‌های کمی در پژوهش‌های روان‌شناسی آغاز شد و به تدریج، با شکل‌گیری روش‌های کیفی پژوهش، در آستانه قرن بیست و یکم دو روش کمی و کیفی پژوهش به موازات یکدیگر جای خود را یافتند و در دو دهه اخیر نیز هر دو روش مورد توجه محققان بوده است. باید اضافه کرد که این دو روش در ترکیب با یکدیگر نیز در پژوهش‌های روان‌شناسی به کار گرفته شده و از آغاز قرن جدید روش ترکیبی کمی و کیفی نیز ظهور کرده و اندک‌اندک جای خود را در میان محققان باز می‌کند.

رویکرد کیفی نوعی از پژوهش در روان‌شناسی است که محقق، با اتکاء به نظر شرکت‌کنندگان در تحقیق، سوالات گسترده و کلی را مطرح می‌کند، به جمع‌آوری اطلاعاتی که عمدتاً از نوع کلامی و متنی است می‌پردازد، به توصیف و تحلیل کلمات و متن‌ها می‌پردازد، و تحقیق خود را به صورتی ذهنی و به اصطلاح سوگیرانه (که انتظار داریم سوگیری مثبت به سود مصالح انسانی باشد) اجرا می‌کند (همان).

به هر حال، ویژگی‌های کنونی پژوهش‌های کیفی را نیز می‌توان در سه مورد اساسی زیر خلاصه کرد:

۱. تأکید بر شنیدن دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان در پژوهش؛

۲. تأکید بر پرسش‌های عمومی و باز و جمع‌آوری اطلاعات از همان محلی که مردم در آن زندگی و کار می‌کنند؛

۳. تأکید بر حمایت از تغییرات و بهبودبخشی زندگی افراد و گروه‌ها.

طرح‌های کیفی پژوهشی نیز انواع گوناگونی دارند که مهم‌ترین آنها مطالعه موردی، طرح‌های روایتی، نظریه زمینه‌ای، روش تاریخی، قوم‌نگاری، پدیدارشناسی، تحقیق در عمل، و تحلیل گفتگو است. رویکردهای کمی و کیفی در پژوهش‌های روان‌شناسی

دارای تفاوت‌های اساسی با یکدیگر هستند و از هر یک می‌توان در موارد پژوهشی معین استفاده کرد. تصمیم‌گیری خردمندانه در به‌کارگیری هر یک از این دو روش را می‌توان با توجه به آنچه در مورد رویکردهای کمی و کیفی گفته شد، به‌صورت زیر ارایه کرد (همان):

الف. هر دو رویکرد دارای ارزش‌های خاص خود برای شناخت و کشف واقعیت‌های مربوط به روان است.

ب. هر دو رویکرد با مطالعه نظام‌یافته پدیده‌های موضوع مطالعه خود در شمار روش‌های علمی به حساب می‌آیند.

ج. هر دو رویکرد برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز خود از مشاهده، مصاحبه و مستندسازی استفاده می‌کنند و دارای مشترکات روش‌شناختی علمی هستند.

د. هر دو رویکرد با طی گام‌های اساسی در فرایند پژوهشی از طرح و کشف مسأله آغاز می‌کنند و به نتیجه‌گیری و تفسیر یافته‌های پژوهشی می‌پردازند و به نوآوری‌های خاص خود دست می‌یابند.

ه. هر یک از دو رویکرد کمی و کیفی در پژوهش از زاویه معینی به پدیده‌های روان‌شناسی می‌نگرند، یعنی رویکرد کمی عمدتاً به شناخت وسیع در سطح متغیرها و رویکرد کیفی به شناخت محدود در عمق پدیده‌ها، می‌پردازد.

و. ما به دلایل محکم و قابل اعتنا دست نیافته‌ایم که استفاده مکمل از این دو روش را در پژوهش‌های روانی - تربیتی منع کند. برعکس، از آنجا که علم را دارای سطوح و مراتب گوناگون می‌دانیم، بر این باوریم که هر روش پژوهشی برای مطالعه سطح و مرتبه معینی از پدیده‌های روان‌شناسی قابل استفاده است و ترکیب این روش‌ها می‌تواند امکان نگرش جامع‌تری را به پدیده‌های روانی فراهم کند.

ی. مهم‌تر از همه این که ترکیب این دو رویکرد، خاصه اگر بر بنیادهای محکم‌تر فلسفه علم استوار شود، عرصه تازه‌ای از پژوهش‌های علمی در روان‌شناسی را به روی ما خواهد گشود. در واقع، نگرش وحدت‌گرای به ترکیب پویای دانش عینی، خردمندی، و تعالی‌گرایی و رهایی‌بخشی در پژوهش‌های روانی - تربیتی است که باید اساس فلسفی این پژوهش‌ها قرار گیرد.

یک روش خردمندانه برای بهبود تحقیقات روان‌شناسی آن است که، نقاط قوت یک

رویکرد پژوهشی را با نقاط قوت رویکرد دیگر بیامیزیم و نقاط ضعف هر دو رویکرد را خنثی سازیم. استفاده از رویکرد ترکیبی، راه حل مناسبی برای این مقصود است. این روش خردمندانه از این جهت مهم است که هدف روان‌شناسی شناخت پیچیدگی رفتار و تجربه انسان است و با روش‌های ساده نمی‌توان این پیچیدگی‌ها را دریافت.

طرح پژوهشی روش ترکیبی، مجموعه‌ای از اقدامات برای جمع‌آوری، تحلیل، و ترکیب اطلاعات کمی و کیفی در یک مطالعه واحد به منظور شناخت دقیق پیچیدگی‌های پدیده مورد مطالعه و پاسخگویی به مسایل پژوهش است (بروئر و هانتز،^۱ ۱۹۸۹، ص ۲۸). مثلاً، از طریق سنجش هر دو دسته یافته‌های یک تحقیق (کمی) و فرایندهای یک تحقیق (کیفی)، می‌توانیم تصویری پیچیده از پدیده‌های روانی ارایه دهیم (میلز و هابرمان،^۲ ۱۹۹۷، ص ۷). به بیان دیگر، از این طریق ما قادر هستیم، با جمع‌آوری و تلفیق (یا ادغام) انواع متفاوت اطلاعات درمورد یک پدیده معین، پژوهش خود را غنا بخشیم. این بهبودبخشی حاصل ترکیب نقاط قوت یک روش پژوهشی با جوانب محکم روش دیگر و خنثی‌سازی نقاط ضعف آنها است.

انواع گوناگونی از روش‌های ترکیبی تحقیق در دهه اخیر ارایه شده است که سه طرح مهم تر آن عبارتند از: پژوهش ترکیبی چندجانبه، پژوهش ترکیبی تبیینی، و پژوهش ترکیبی اکتشافی. هدف طرح پژوهشی ترکیبی چندجانبه^۳ این است که به طور همزمان به جمع‌آوری اطلاعات کمی و کیفی و تلفیق آنها بپردازد تا بتواند شناخت کامل‌تری از مسأله پژوهش به دست آورد. از سوی دیگر، در طرح پژوهشی ترکیبی تبیینی^۴ محقق در ابتدا به جمع‌آوری اطلاعات کمی اقدام می‌کند و سپس با جمع‌آوری اطلاعات کیفی می‌کوشد به تبیین و تشریح دقیق نتایج حاصل از اطلاعات کمی بپردازد. روش سوم، طرح پژوهشی ترکیبی اکتشافی^۵ است که محقق ابتدا به جمع‌آوری اطلاعات کیفی می‌پردازد تا وضعیت یک پدیده را کشف کند و سپس با جمع‌آوری اطلاعات کمی به تبیین روابطی بپردازد که حاصل یافته‌های اطلاعات کیفی است.

1. Brewer and Hunter
 2. Miles and Huberman
 3. triangulation mixed methods design
 4. explanatory mixed methods design
 5. explanatory mixed methods design

علاوه بر روش‌های ترکیبی مذکور، ما می‌توانیم از طرح‌های پژوهشی چندروشی^۱ نیز استفاده کنیم. این نوع اخیر وقتی به کار گرفته می‌شود که یک مجموعه از پروژه‌های پژوهشی در ارتباط درونی با یکدیگرند و همگی زیر یک عنوان واحد قرار می‌گیرند، ولی ما برای هر مورد روش (یا روش‌های) پژوهشی معین را به کار می‌گیریم.

۳. اهمیت تحلیل مقالات علمی در بهبود آموزش روش تحقیق در روان‌شناسی

در دانشگاه‌های ایران واحد درسی که تفسیر، ارزیابی و کاربرد تحقیقات روان‌شناسی - تربیتی را آموزش دهد، وجود ندارد. این کمبود اساسی از جمله دلایل ضعف کیفیت پژوهش‌های روان‌شناختی - تربیتی است که در این مقاله به بخشی از آنها پرداخته‌ایم. روان‌شناسان در حوزه‌های وسیعی از مسایل انسانی (شامل تشخیص، درمان، مشاوره و آموزش و پژوهش و...) فعالیت می‌کنند و اهمیت کار آنان به حدی است که ضعف آموزش‌های روش‌شناسی، تفسیر، ارزیابی و کاربرد پژوهش‌های روانی می‌تواند مخاطرات بزرگی را در اجرای درست این وظایف به همراه بیاورد. واقعیت این است که، با توجه به حیطه وظایف و مسئولیت‌هایی که روان‌شناسی برعهده دارد، این رشته، در مقایسه با حوزه‌های مشابه (مثلاً تشخیص و درمان در حوزه پزشکی در ایران)، در وضعیت نامناسبی قرار دارد و نیازمند یک تحول اساسی و همه‌جانبه است. مسایل و مشکلات روانی - تربیتی آدمی دست‌کم به اندازه مسایل و مشکلات بدنی اوست، ولی پیشرفتگی دانش‌های روانی - تربیتی، در مقایسه با دانش پزشکی در ایران، در وضعیت بسیار پایین‌تری است.

بر این اساس دانش‌پژوهان روان‌شناسی به آموزش‌هایی نیاز دارند که، نه تنها روش‌شناسی پژوهش را به شایستگی فراگیرند، بلکه آنان را به صورت مصرف‌کنندگان هوشمند یافته‌های پژوهشی درآورد. برای آنکه دانش‌پژوهان روان‌شناسی بتوانند از پژوهش‌ها برای بهبود کارکردهای حرفه‌ای خود استفاده کنند باید:

۱. بنیادهای نظری پژوهش و معنا و نقش آن در فعالیتهای حرفه‌ای روان‌شناسی

را بدانند؛

۲. نقش هر یک از انواع پژوهش‌های نظریه‌پردازی، بنیادی، راهبردی، و کاربردی^۱ در فعالیت‌های روان‌شناسی را توضیح دهند و تبیین کنند؛
۳. ویژگی‌های کلیدی پژوهش و تفاوت آن با سایر انواع بررسی‌ها را تشخیص دهند؛
۴. بتوانند نشان دهند که آگاهی از روش‌ها و یافته‌های پژوهشی چه نتایجی در فعالیت‌های حرفه‌ای روان‌شناسی دارد.

اجرای پژوهش‌های روان‌شناسی نیازمند برخورداری از یک مجموعه وسیع از آگاهی و دانش درباره فرایند پژوهش‌های روانی - تربیتی، چگونگی بررسی پیشینه‌های دست اول و دوم پژوهش، شناخت مبانی و روش‌های پژوهش‌های کمی (شامل روش‌های توصیفی، رابطه‌ای همبستگی و علی - مقایسه‌ای، و روش‌های تجربی حقیقی و شبه‌تجربی)، چگونگی تحلیل آماری اطلاعات پژوهشی، شناخت دقیق از پژوهش‌های کیفی (شامل طرح‌های مطالعه موردی، طرح‌های روایتی نظریه زمینه‌ای، روش تاریخی، قوم‌نگاری، پدیدارشناسی، تحقیق در عمل یا اقدام‌پژوهی، و تحلیل گفتگو)، و شناخت روش‌های ترکیبی (شامل طرح پژوهشی ترکیبی چندجانبه، طرح پژوهشی ترکیبی تبیینی، و طرح پژوهشی ترکیبی اکتشافی) است. بدون چنین دانش وسیعی امکان ندارد که بتوان تحلیل، تفسیر و ارزیابی صحیحی از گزارش‌ها و مقالات پژوهشی روان‌شناسی به عمل آورد.

تحلیل، تفسیر و ارزیابی روش‌های کمی و کیفی پژوهش در روان‌شناسی، افزون بر دانش عمومی روش‌شناسی تحقیق، نیازمند دانش اختصاصی در مورد هر یک از این روش‌ها است (گال، و بورگ،^۲ ۱۹۹۹، ص ۱۲۰). مثلاً، در مورد روش‌های پژوهش کمی باید بتوانیم:

۱. چگونگی سازماندهی و تدوین گزارش‌های نمونه‌وار پژوهش کمی را بشناسیم؛

۱. پژوهش‌ها را از نظر هدف و نوع نتایجی که به‌بار می‌آورند، معمولاً به سه نوع بنیادی، کاربردی، و توسعه‌ای تقسیم کرده‌اند. به نظر ما این تقسیم‌بندی قدیمی که از جامعه‌شناسی و اقتصاد وام گرفته شده، کارایی لازم را برای روان‌شناسی ندارد و دربرگیرنده انواع نتایج پژوهش‌های این رشته نیست. به همین جهت، ما ترجیح می‌دهیم، چهار نوع پژوهش را از یکدیگر تفکیک کنیم: پژوهش‌های نظریه‌پردازی که به‌منظور ارائه یک نظریه جدید صورت می‌گیرد؛ پژوهش‌های بنیادی که برای اعتباربخشی یا تعمیم برخی رویکردهای موجود اجرا می‌شود؛ پژوهش‌های کاربردی که برای پیدا کردن راه‌حل یک مسأله معین روان‌شناسی صورت می‌گیرد؛ و پژوهش‌های راهبردی که هدف از اجرای آن اثبات یا ردّ برخی اصول یا قواعد علمی روان‌شناسی در شرایط خاص محلی است.

2. Gall & Borg

۲. مفهوم و هدف سازه‌ها و متغیرها و فرضیه‌های پژوهشی را بشناسیم و تبیین کنیم؛
 ۳. جهت‌گیری‌های احتمالی در گزینش و بررسی پیشینه‌ها و تأثیر آن بر پژوهش‌های کمی را بشناسیم؛
 ۴. ویژگی‌های نمونه‌گیری و خصوصیات جمعیت و نمونه آماری مورد مطالعه را به درستی بشناسیم؛
 ۵. چگونگی طراحی پژوهش و تهیه ابزارهای پژوهشی و انواع روایی و پایانی اندازه‌گیری را به دقت بشناسیم و تبیین کنیم؛
 ۶. چگونگی جمع‌آوری اطلاعات و اجرای مشاهده و مصاحبه و پرسش‌نامه را به درستی انجام دهیم؛
 ۷. تحلیل اطلاعات و تفسیر و تعبیر آنها را که در فرایند پژوهش و در گزارش پژوهشی صورت می‌گیرد، به درستی انجام دهیم.
- تحلیل، تفسیر و ارزیابی پژوهش‌های کیفی با دشواری‌های بیش‌تری همراه است. علت این امر آن است که در تحلیل‌های کیفی، که به مطالعه عمیق میدانی در یک موقعیت معین پدیدارشناختی می‌پردازد، انتظار داریم پژوهش‌ها دارای بنیادهای نظری مستحکم، دارای قدرت کشف معانی و ماهیت پدیده‌های روانی - تربیتی در میان افراد و گروه‌های گوناگون، و دارای جهت‌گیری مثبت به سود مصالح انسانی باشند، و جنبه‌های رهایی‌بخشی پژوهش‌های روانی - تربیتی را نیز در اولویت قرار دهند. در هر صورت، تحلیل، تفسیر و ارزیابی درست همه انواع پژوهش‌های کمی، کیفی و ترکیبی در حوزه‌های گوناگون روانی - تربیتی حایز اهمیت اساسی در پیش‌رفت دانش و یک ضرورت اساسی برای بهبود وضعیت غیررضایت‌بخش تحقیقات روانی - تربیتی کنونی و روش‌شناسی پژوهشی است. یکی از روش‌های تحلیل، تفسیر و ارزیابی پژوهش‌های روان‌شناسی، روش تحلیل محتوا است که در این پژوهش به کار رفته و آن را در اینجا به اختصار توضیح می‌دهیم.

۴. روش تحلیل محتوا

روش تحلیل محتوا^۱ (که وقتی به بررسی کتاب‌ها، مقالات و نوشته‌ها می‌پردازد، روش

1. content analysis (textual analysis)

تحلیل متن نیز نامیده می‌شود) یک روش استاندارد برای مطالعه محتوای مطالب است. با روش تحلیل محتوا می‌توانیم روش‌ها، محتوا و یافته‌های پژوهشی را به‌گونه‌ای عینی و منظم استخراج کنیم. هم‌چنین، با استفاده از این روش می‌توانیم حجم قابل توجهی از اطلاعات درون متن و ساختارها و ویژگی‌های آن را به‌گونه‌ای نظام‌یافته مشخص سازیم. این کار وقتی میسر می‌شود که اطلاعات درون متن را براساس یک چارچوب معین مقوله‌بندی کنیم و با مطالعه معنی‌دار متن، محتوای آن را آشکار سازیم. در این روش که معمولاً با ارایه فرضیه و سؤال آغاز می‌شود، اطلاعات به صورت کمی استخراج می‌شوند. در مواردی که به تحلیل زبان گفتاری و مصاحبه می‌پردازیم، روش دیگری را که اساساً از نوع تحلیل‌های کیفی است و تحلیل گفتگو نامیده می‌شود، استفاده می‌کنیم.

سطح بالاتری از روش تحلیل محتوا و تحلیل گفتگو، یک روش ابداعی است که اساساً از نوع پژوهشی ترکیبی و دارای پیچیدگی کیفی است و آن را «روش اصیل خلاق» می‌نامیم. این روش به منظور بررسی پدیده‌های کاملاً پیچیده روانی - تربیتی (مثلاً برای پژوهش در مورد مفاهیمی چون سلامت روانی، شوق زندگی، عشق، خردمندی، فضیلت، عدالت‌جویی، زیبایی‌شناسی، روحیه انسانی، و موارد مشابه) طراحی شده است (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵ ب). در این روش پژوهشی، با بررسی عمیق و همه‌جانبه پدیده مرکزی موضوع مطالعه و یکپارچه‌سازی نظری مفاهیم اساسی منابع مورد مطالعه، نظام مفهومی تازه‌ای را که در منابع مطالعه وجود دارد، کشف می‌کنیم. بنیادهای نظری و فرایند این پژوهش، نوع نمونه‌گیری و جمع‌آوری و تحلیل و تفسیر اطلاعات، یعنی فرایندهای این روش پژوهشی، در سطح پیچیده‌تری از روش تحلیل محتوا و روش تحلیل گفتگو است. به بیان دیگر، نمونه‌گیری تحقیق از نوع هدف‌مند نظریه‌ای و مفهومی است، جمع‌آوری اطلاعات از مهم‌ترین منابع که غنای اطلاعاتی بیش‌تری دارند و مفاهیم مذکور را به بهترین وجهی دربردارند، صورت می‌گیرد، و جنبه‌رهای بخشی و تعالی‌جویی و ترکیب حکمت، خرد و دانش عینی ویژگی اساسی این روش است. بررسی آثار مکتوب و غیرمکتوب برای کشف عمیق و همه‌جانبه مفاهیم اصلی و نظریه مورد مطالعه و تحلیل و تفسیر یافته‌ها نیز در این روش بر پایه

فلسفه خردگرایی مینوی علم استوار است و در مقایسه با روش‌های پژوهشی تحلیل محتوا (که عمدتاً مربوط به علوم ارتباطات) و تحلیل گفتگو (که اساساً مربوط به علم سیاست است)، کیفیت پژوهشی پیچیده‌تری دارد.

به هر حال، برای اجرای روش تحلیل محتوا که در پژوهش موضوع این مقاله به کار رفته است، باید متن را به قطعاتی از سطوح مختلف در مقوله‌های گوناگون (شامل موضوع‌ها، جملات، عبارات، و کلمات) تقسیم‌بندی و رمزگذاری کرد و یکی از دو روش اصلی تحلیل مفهومی و یا تحلیل ارتباطی^۱ را مورد استفاده قرار داد. معمولاً تحلیل محتوا را با روش تحلیل مفهومی (یا تحلیل موضوعی) انجام می‌دهند، یعنی با انتخاب یک مفهوم معین و جستجو برای پیدا کردن موارد آشکار و ضمنی آن در متن، کمیت آن مفهوم را اندازه‌گیری می‌کنند. در تحلیل ارتباطی محتوا، تمرکز محقق بر معانی یا رابطه مفاهیم با یکدیگر (نوع این رابطه، شدت رابطه، و جهت رابطه) است و به همین دلیل آن را تحلیل معنایی^۲ نیز نامیده‌اند (پالم کویست^۳ و همکاران، ۱۹۹۷).

اجرای تحلیل موضوعی محتوا شامل مراحل زیر است:

۱. تصمیم‌گیری در مورد سطح تحلیل؛
۲. تعیین تعداد مفاهیمی که باید تحلیل محتوا شوند؛
۳. تصمیم‌گیری در این مورد که آیا می‌خواهیم وجود یک مفهوم یا فراوانی آن در متن را مطالعه کنیم؛
۴. تعیین رمزهای مربوط به مفاهیم مورد مطالعه و نحوه رمزگذاری؛
۵. تعیین چگونگی تشخیص میان مفاهیم و میزان تعمیم هر مفهوم به موارد مشابه؛
۶. تعیین نحوه رمزگذاری و اجرای آن، شامل رمزگذاری دستی یا رمزگذاری نرم‌افزاری؛
۷. تعیین چگونگی تحلیل نتایج از این نظر که تحلیل‌ها از نوع کمی و آماری باشد، یا از نوع کیفی و تفسیری. در تحلیل‌های آماری می‌توانیم تفاوت‌ها و همبستگی‌های میان متغیرهای مورد مطالعه را نیز محاسبه کنیم.

1. conceptual analysis and relational analysis

2. semantic analysis

3. Palmquist

ما در پژوهش موضوع این مقاله، با استفاده از روش تحلیل محتوا، به بررسی مقالات چاپ شده در آخرین شماره مجلات علمی - پژوهشی در حوزه روان‌شناسی پرداخته‌ایم.

۵. تحلیل محتوای مقالات روان‌شناسی مجلات علمی - پژوهشی ایران

تعداد مجلات علمی روان‌شناسی در ایران، نسبتاً اندک است. از این میان، چهارده مجله روان‌شناسی (و علوم تربیتی) دارای درجه علمی - پژوهشی^۱ هستند که از کمیسیون نشریات علمی وزارت علوم و تحقیقات و فناوری یا از وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی این درجه را دریافت کرده‌اند. در این بخش، تمام مقالات روان‌شناسی که در آخرین شماره چهارده مجله علمی - پژوهشی مذکور به چاپ رسیده مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفته است تا ببینیم که:

الف) مبانی معرفت‌شناسی این مقالات (از نظر اتکاء به فلسفه تحصلی و پساتحصلی، فلسفه پدیدارشناسی و تفسیرگرایی، و سایر انواع فلسفه علم) چیست؟
ب) مبانی روش‌شناختی این مقالات (از نظر بهره‌گیری از روش‌های کمی، کیفی، و ترکیبی پژوهش) کدام است؟

ج). اهداف و نتایج پژوهش هر مقاله (شامل چهار هدف پژوهشی نظریه‌پردازی، بنیادی، راهبردی، یا کاربردی)، چه وضعیتی دارد؟

عنوان‌های مقالات روان‌شناسی که در آخرین شماره مجلات علمی - پژوهشی (تا خرداد ماه ۱۳۸۶ که تاریخ تدوین این مقاله است) چاپ شده، در جدول‌های شماره

۱. اسامی چهارده مجله روان‌شناسی (و علوم تربیتی) که درجه علمی - پژوهشی دارند و تماماً یا بخشی از مقالات آنها مربوط به حوزه روان‌شناسی است، و معتبرترین مجلات در این رشته به حساب می‌آیند، عبارتند از: ۱. فصلنامه اندیشه و رفتار (دانشگاه علوم پزشکی ایران)؛ ۲. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی (دانشگاه الزهراء)؛ ۳. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز؛ ۴. مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی (دانشگاه فردوسی مشهد)؛ ۵. مجله دانشور روان‌شناسی (دانشگاه شاهد)؛ ۶. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی (دانشگاه تهران)؛ ۷. مجله روان‌شناسی (انجمن ایرانی روان‌شناسی)؛ ۸. فصلنامه تازه‌های علوم شناختی (مؤسسه مطالعات علوم شناختی)؛ ۹. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی (دانشگاه شهید چمران)؛ ۱۰. فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناختی (انجمن روان‌شناسی ایران)؛ ۱۱. فصلنامه تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره (انجمن مشاوره ایران)؛ ۱۲. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی (مؤسسه پژوهشی و برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی وزارت آموزش و پرورش)؛ ۱۳. فصلنامه تعلیم و تربیت (پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش)؛ و ۱۴. فصلنامه مطالعات برنامه‌درسی (انجمن مطالعات برنامه‌درسی ایران).

۱ تا ۱۴ ارایه شده است. در این چهارده مجله با ۷۸ مقاله روان‌شناسی روبه‌رو هستیم. از این میان ۷۵ مقاله بر اساس فلسفه تحصّلی، ۲ مقاله بر اساس فلسفه پدیدارشناسی، و یک مقاله بر اساس فلسفه خردگرایی مینوی علم تدوین شده است. همچنین، از این ۷۸ مقاله، یک مقاله با روش کیفی، ۲ مقاله با روش ترکیبی، و ۷۵ مقاله با روش کمی تدوین شده است. از نظر هدف پژوهشی یا نتایج مقاله، یک مقاله از نوع نظریه‌پردازی (برای ارایه یک نظریه جدید) است، ۹ مقاله از نوع بنیادی (برای اعتباربخشی یا تعمیم برخی رویکردهای موجود)، ۴ مقاله از نوع کاربردی (برای پیدا کردن راه‌حل یک مسأله معین روان‌شناسی)، و ۶۴ مقاله دیگر از نوع پژوهش‌های راهبردی (برای اثبات یا ردّ برخی اصول یا قواعد علمی روان‌شناسی در شرایط خاص محلی) است. به بیان دیگر، فلسفه تحصّلی، روش‌شناسی کمی، و پژوهش‌های راهبردی که در پی تشخیص وضعیت و رابطه یا تأثیر برخی متغیرها بر یکدیگر هستند، بر پژوهش‌های روان‌شناسی ایران تسلط دارد و نظریه‌پردازی و تحقیقات ترکیبی اصیل تقریباً جایگاهی ندارند. تحقیقات کاربردی نیز که یک نیاز اساسی در حل مشکلات روان‌شناسی است، مورد توجه جدی نیست. این عدم توازن و تعادل، از جمله کاستی‌های اساسی پژوهش در روان‌شناسی در ایران است.

نتیجه تحلیل محتوای مقالات روان‌شناسی از آخرین شماره چهارده مجله علمی — پژوهشی مورد بحث، در جدول‌های ۱ تا ۱۴ ملاحظه می‌شود. در اجرای این تحلیل‌ها، هر یک از مقالات به دقت مطالعه شده و با روش تحلیل مفهومی (یا تحلیل موضوعی) و انتخاب یک مفهوم معین و جستجو برای پیدا کردن موارد آشکار و ضمنی آن در متن هر مقاله، در مورد وضعیت مسلط معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، و هدف‌شناسی مقاله تصمیم‌گیری شده است. بر این اساس، در جدول‌های مذکور، افزون بر عنوان هر یک از مقالات روان‌شناسی هر مجله و نام نویسنده آن در ستون دوم؛ ویژگی‌های معرفت‌شناسی مقالات (از نظر نوع فلسفه پشتیبان مقاله: «تحصّلی و پساتحصّلی»، «پدیدارشناسی و تفسیری»، «سایر» انواع فلسفه علم) در ستون سوم؛ ویژگی‌های روش‌شناسی مقالات (از نظر استفاده از روش‌های «کمی»، «کیفی»، و «ترکیبی» پژوهش) در ستون چهارم؛ و ویژگی‌های هدف‌شناسی و نتایج پژوهش (از جهت «نظریه‌پردازی»، «بنیادی»، «راهبردی»، و «کاربردی» بودن)، در ستون پنجم خلاصه شده است.

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱	آیا اختلال بیش‌فعالی با کمبود توجه در ویژگی‌های بالینی مانیای کودکان و نوجوانان مؤثر است؟ (زهرا شهرپور و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۲-۱	نقش جنسیت در سبب‌شناسی خانوادگی مبتلایان به اختلال بیش‌فعالی (پریا حبرانی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۱	اختلال وسواسی - اجباری: آیا در مولتیپل اسکلروزیس شایع است؟ (امیر شعبانی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۴-۱	رابطه وسوسه مصرف مواد و سوگیری توجه: مقایسه فرد وابسته به مواد افیونی، مبتلا به عود، و ترک‌کرده (مهديه رحمانیان و همکاران)	تحصلی	کمی	کاربردی
۵-۱	ارزیابی روایی ابعاد الگوی سه‌بخشی اضطراب و افسردگی (صغری استوار و محمدرضا تقوی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۶-۱	اعتباریابی مقیاس اندازه‌گیری نگرش نسبت به سیگار کشیدن (غلامرضا رجبی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۷-۱	تأثیر فعالیت‌های موسیقایی بر حازه و توجه در اسکیزوفرنیا (میترا خلف‌بیگی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۸-۱	ویژگی‌های شخصیتی، استرس، شیوه‌های مقابله، و نگرش‌های مذهبی در افراد اقدام‌کننده به خودکشی (جلال شاکری و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۹-۱	تأثیر تنظیم هیجان بر شادکامی و نشخوار فکری دانشجویان (شیوا رضوان و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۱۰-۱	همبستگی خانوادگی و استقلال عاطفی در دختران فراری از خانه (سیامک سامانی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۱۱-۱	کیفیت ذهنی خواب جانبازان شیمیایی (عباس تولایی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۱۲-۱	مقایسه اثربخشی مشاوره حضوری و کتاب‌درمانی به شیوه شناختی در کاهش علائم افسردگی (مهناز جوکار و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۱۳-۱	ارتباط میان منبع کنترل سلامت و رفتار بهداشتی (رمضان حسن‌زاده و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۱۴-۱	خودسوزی مهمترین روش خودکشی در استان ایلام (محسن رضائیان و غلامرضا شریفی‌راد)	تحصلی	کمی	راهبردی

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۲	رابطه بین سبک زندگی و اختلالات روان‌شناختی دبیران دوره متوسطه شهر اصفهان (راضیه پولادفر و احمد احمدی)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۲-۲	بررسی عوامل مؤثر در رضامندی مراجعین از خدمات مشاوره‌ای (مینا هادیان و همکاران)	تحصیلی	کمی	کاربردی
۳-۲	بررسی عوامل روان‌شناختی اقدام به خودکشی در دانشجویان ایرانی (علی حسینیان و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴-۲	هنجاربایی، پایایی، و روایی مقیاس خوش‌بینی و بررسی رابطه بین خوش‌بینی، خودتسلط‌بایی، و افسردگی در شهر اصفهان (محمدباقر کجیاف و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۵-۲	بررسی اثربخشی زوج‌درمانی شناختی - رفتاری بر صمیمیت زوجین مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره در شهر اصفهان (عذرا اعتمادی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶-۲	رابطه بین هویت دینی و سلامت روانی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی (مریم علیجانی)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۷-۲	اثرات درمان نوروسایکولوژی در کارآمدی خواندن دانش‌آموزان یا نارساخوانی تحولی نوع زبان‌شناختی (فرشته باعزت و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۸-۲	پیش‌بینی اختلال دلبستگی کودکان دبستانی بر اساس سبک دلبستگی والدین آنها (مهرانگیز پیوسته‌گر و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۹-۲	بررسی حافظه آشکار در نوجوان مضطرب (محمدرضا تقوی و حسین سلیمی)	تحصیلی	کمی	راهبردی

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۳	اثرات جنسیت و رشته تحصیلی بر سبک‌های اسنادی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر اهواز و یافته‌های روان‌سنجی مقیاس (غلامرضا رجبی و منیجه شهینی بیلاق)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۲-۳	بررسی رابطه خود - مهاری، جمع‌گرایی، و ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی در گروهی از دانشجویان دانشگاه شیراز (سیامک سامانی و مرتضی لطیفیان)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۳-۳	بررسی اثربخشی گروه‌درمانی ساختاریافته و آموزش خانواده در کاهش عود بیماران وابسته به مواد شهر اصفهان (حسینعلی محرابی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴-۳	بررسی رضایت زناشویی والدین کودکان کم‌توان ذهنی و کودکان عادی (احمد به‌پژوه و فریدون رضانی)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۵-۳	تأثیر آموزش فراشناختی خواندن با روش یادگیری مشارکتی (CIRC) بر میزان درک مطلب کودکان دیرآموز (سوسن جباری)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶-۳	پیش‌بینی خلاقیت دانشجویان دانشگاه شیراز با توجه به متغیرهای انگیزش بیرونی، انگیزش درونی، و جنسیت (راضیه شیخ‌الاسلامی و اصغر رضویه)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۷-۳	هنجاریابی مقیاس اضطراب کودکان (RCMAS) برای دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی در شیراز (محمدرضا تقوی)	تحصیلی	کمی	بنیادی
۸-۳	نقش رویدادهای زندگی در سالمندی موفق (عبدالله معتمدی)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۳) مقالات روان‌شناسی مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم،

زمستان ۱۳۸۴

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۴	تأثیر روان‌درمانگری گروهی با رویکرد تحلیل رفتار متقابل بر شیوه‌های رویارویی با استرس نوجوان (فرهنگ فرهنگی و حمیدرضا آقامحمدیان شعریاف)	تحصیلی	کمی	راهدردی
۲-۴	بررسی اثربخشی دو رویکرد مشاوره‌ای و روان‌درمانی در کاهش نشانگان افسردگی، اضطراب، و پرخاشگری در میان زنان متقاضی طلاق مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره خانواده شهرستان سقز (یوسفعلی عطاری و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهدردی
۳-۴	بررسی و مقایسه تأثیر شناخت‌درمانگری بک با شناخت‌درمانگری تیزدل و تلفیق آن با نرمش‌های یوگا در درمان افسردگی اساسی (علی کیمیایی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهدردی
۴-۴	بررسی اثربخشی روش درمان کنترل هراس در درمان بیماران مبتلا به اختلال هراس با یا بدون گذر هراسی (اعظم نوفرستی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهدردی
۵-۴	رابطه ویژگی‌های شخصیتی با رفتار تیپ A با استفاده از آزمون شخصیت ایزنک (احمد یارمحمدیان)	تحصیلی	کمی	راهدردی
۶-۴	بررسی وضعیت سبک‌های هویت‌یابی و رابطه آن با سلامت عمومی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی (علیرضا قربانی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهدردی
۷-۴	بررسی میزان اثربخشی زوج‌درمانی گلاسر بر کاهش استرس و افزایش رابطه صمیمانه پس از ضربه ناشی از ادراک خیانت به همسر (کیومرث فرح‌بخش و بهرامعلی قنبری هاشم‌آبادی)	تحصیلی	کمی	کاربردی
۸-۴	بررسی تأثیر دو روش بازسازی شناختی و حساسیت‌زدایی منظم بر کاهش اضطراب ریاضی دانش‌آموزان دختر سال سوم راهنمایی استان خوزستان (آیت‌الله کریمی باغمک و غلامحسین عبادی)	تحصیلی	کمی	راهدردی

جدول ۴) مقالات روان‌شناسی مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره هفتم، شماره

دوم، بهمن ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت شناسی	روش شناسی	هدف شناسی
۱-۵	استفاده از رویکرد نشر اطلاعات در برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد در میان نوجوانان (جلال یونسی و محمدرضا محمدی)	تحصلی	کمی	کاربردی
۲-۵	پایایی و اعتبار مقیاس سلامت روان (MHI) (محمدعلی بشارت)	تحصلی	کمی	بنیادی
۳-۵	بررسی رابطه کارآیی خانواده و دینداری با بحران هویت (محمود نجفی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهنمایی
۴-۵	بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی «پرسشنامه شخصیتی پنج عاملی نئو» (NEO-FFI) (رسول روشن چسلی و همکاران)	تحصلی	کمی	بنیادی
۵-۵	ساخت و اعتباریابی فرم کوتاه «مقیاس استرس پلیس ایران» (IPSS-A) به وسیله تحلیل عوامل (علی محمد رضایی)	تحصلی	کمی	بنیادی
۶-۵	تأثیر آموزش گروهی عزت نفس بر میزان سازگاری اجتماعی دانشجویان (اکرم مظاهری و همکاران)	تحصلی	کمی	راهنمایی
۷-۵	ساخت عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی «مقیاس بازخورد نسبت به بیماری» (IAS) در نمونه‌های ایرانی (مهديه عطری فرد و همکاران)	تحصلی	کمی	بنیادی

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱۶	بررسی تأثیر پیش‌سازماندهنده‌ها در یادگیری دانش‌آموزان (غلامعلی افروز و همکاران) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵	تحصیلی	کمی	راهبردی
۲۶	بررسی رابطه سبک‌های دلبستگی و ابعاد شخصیت (محمدعلی بشارت و همکاران) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵	تحصیلی	کمی	راهبردی
۳۶	خودشناسی انفکاک‌ی و انسجامی: رابطه وجوه خودشناسی با پنج عامل بزرگ شخصیت (علیرضا طهماسب و همکاران) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴۶	تأثیر خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی - رفتاری در درمان هراس اجتماعی نوجوانان (مطالعه موردی) (محمد خدایاری فرد و اکرم پرنده) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵	پدیدارشناسی	کیفی	کاربردی
۵۶	بررسی رابطه سبک‌های هویت و تعهد هویت با کیفیت دوستی (اللهه حجازی و سهیلا فرتاش) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶۶	نقش منابع اطلاعات خود - کارآمدی و ویژگی‌های میانجی شخصی در خود - کارآمدی و عملکرد ریاضی (محمود کمالی زارع و همکاران) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۶) مقالات روان‌شناسی مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۷	رابطه سبک اسناد با عوامل پنجگانه شخصیتی نئو در تعامل با جنس (فرزانه امانی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۲-۷	بهبزستی درونی از دیدگاه بین فرهنگی (فیروزه غضنفری)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۷	ادراک دلبستگی دوران کودکی و رابطه آن با دلبستگی به خدا در بزرگسالی (فاطمه شهبازی‌زاده و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۴-۷	رابطه سبک‌های دلبستگی و همسازی زناشویی در دانشجویان (محمد رضا رضازاده و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۵-۷	اثر توجه و علاقه به موضوع درسی بر حافظه آشکار و نهان دانشجویان (علیرضا مهدویان و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۶-۷	بررسی نقش باورهای انگیزشی بر خلاقیت کودکان (مرتضی لطیفیان و محبوبه البرزی)	تحصلی	کمی	راهبردی

جدول ۷) مقالات روان‌شناسی مجله روان‌شناسی، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۸	نقائص کارکردهای اجرایی در بیماران اسکیزو – وسواسی (فاطمه قدیری و همکاران)	تحصلی	کمی	بنیادی
۲-۸	سوگیری حافظه ضمنی نسبت به پردازش اطلاعات هیجانی منفی در بیماران مبتلا به اضطراب منتشر، افسردگی اساسی، و افراد بهنجار (علی راستی و محمد رضا تقوی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۸	نشانه‌های تصویری القاء‌کننده ولع مصرف در معتادان تزریق هروئین (حامد اختیاری و همکاران)	پدیدارشناسی	ترکیبی	بنیادی
۴-۸	رابطه سرعت گفتار مادران و میزان شدت لکنت در کودکان (علی دهقان احمدآباد و همکاران)	تحصلی	کمی	کاربردی
۵-۸	بررسی شیوع اختلال استرس پس از سانحه و علایم آن در بازماندگان زلزله بم (علی فرهودیان و همکاران)	تحصلی	کمی	کاربردی

جدول ۸) مقالات روان‌شناسی فصلنامه تازه‌های علوم شناختی، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۹	بررسی ویژگی‌های شخصیتی، مهارت‌های اجتماعی، سبک‌های دلبستگی، و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی به عنوان پیش‌بینی‌های موفقیت و شکست رابطه زناشویی در زوج‌های متقاضی طلاق و عادی در اهواز (حسین شکرکن و همکاران)	تحصلی	کمی	بنیادی
۲-۹	بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه (جمال حقیقی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۹	بررسی روابط ساده و چندگانه نگرش مذهبی، خوش‌بینی، و سبک‌های دلبستگی با رضایت زناشویی در دانشجویان مرد متأهل دانشگاه شهید چمران اهواز (عبدالزهر نعامی و حسین شکرکن)	تحصلی	کمی	بنیادی
۴-۹	بررسی تأثیر آموزش جرأت‌ورزی بر مهارت‌های اجتماعی، اضطراب اجتماعی، و ابراز وجود در دانش‌آموزان پسر سال اول مقطع متوسطه (جعفر رحیمی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی

جدول (۹) مقالات روان‌شناسی مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۰	رابطه سبک‌های مقابله و اسناد با افسردگی (حسن فرخی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۲-۱۰	پرخاشگری آشکار و رابطه‌ای در کودکان دبستانی (سیما شهیم)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۱۰	شیوع فرسودگی شغلی در بین معلمان و کارکنان سازمان آموزش و پرورش و رابطه آن با جنسیت، مدرک تحصیلی، مقطع شغلی، و موقعیت جغرافیایی (ملک محمد قدیمی مقدم و فوزیه طباطبایی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۴-۱۰	Reliability and validity of the Persian translation of the Weinstein Noise Sensitivity Scale. (ایرج‌علی محمدی و همکاران)	تحصلی	کمی	بنیادی

جدول (۱۰) مقالات روان‌شناسی فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناختی، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، تابستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۱	مقایسه اثربخشی دو روش مداخله‌ای تغییر شیوه زندگی و حل مشکل خانوادگی در کاهش ناسازگاری زناشویی (خدابخش احمدی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۲-۱۱	بررسی اثربخشی آموزش تلقیح استرس (SIT) در کاهش اختلالات روان‌شناختی (افسردگی، اضطراب، فرسودگی شغلی، نارضایتی شغلی) ناشی از استرس شغلی (کیانوش زهراکار و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۳-۱۱	بررسی رابطه عاشقانه زوجین ایرانی و رابطه آن با رضایت زناشویی و متغیرهای دموگرافیک (امیر قمرانی و سمانه طباطبایی)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول (۱۱) مقالات روان‌شناسی فصلنامه تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره، جلد پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۲	خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوری‌های روانی - تربیتی (حسین لطف‌آبادی و وحیده نوری)	علمی	ترکیبی	نظریه‌پردازی
۲-۱۲	الگوی رشد خلاقیت و کارایی آن در ایجاد مهارت تدریس خلاق در معلمان ابتدایی (افضل‌السادات حسینی)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول (۱۲) مقالات روان‌شناسی فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۳	نقش راهبردهای سازماندهی علامت‌گذاری، حاشیه‌نویسی، و خلاصه‌کردن بر یادگیری مطالب (مریم یوسفی مشهور و علی اکبر سیف)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول (۱۳) مقالات روان‌شناسی فصلنامه تعلیم و تربیت، سال بیست و دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله و نام نویسنده	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۴	کاربرد رویکرد حل مسأله در طراحی و تدوین برنامه درسی مطالعات اجتماعی (نادر سلسبیلی)	تحصلی	کمی	راهبردی

جدول (۱۴) مقالات روان‌شناسی فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال اول، شماره ۲، پاییز ۱۳۸۵

با توجه به تحلیل محتوای این مقالات، می‌توان دانست که: الف) از نظر فلسفه علم پستوانه پژوهش‌های ۷۸ مقاله مذکور، ۷۵ مقاله از نوع فلسفه تحصلی، ۲ مقاله از نوع فلسفه پدیدارشناسی و ۱ مقاله از نوع فلسفه متفاوت علم (خردگرایی مینوی علم) بوده است. این یافته پژوهشی به روشنی نشان می‌دهد که ۹۶ درصد مقالات روان‌شناسی مجلات علمی - پژوهشی ایران بر اساس فلسفه پوزیتیویستی صورت گرفته‌اند. لازم به یادآوری است که به جز در یک مقاله از ۷۸ مقاله مورد بحث، در هیچ مورد سخنی از فلسفه علم پستوانه پژوهش به میان نیامده است و فرض ناآشکار آن بوده است که بحث از فلسفه علم در تحقیقات و مقالات روان‌شناسی، موضوعیت ندارد.

ب) از نظر بنیادهای روش‌شناسی پژوهش‌ها، ۷۵ مقاله از نوع کمی، ۱ مقاله از نوع کیفی و ۲ مقاله از نوع پژوهش‌های ترکیبی هستند. به بیان دیگر، بنیاد روش‌شناسی ۹۶ درصد مقالات روان‌شناسی از نوع کمی‌گرایانه است.

ج) از نظر هدف‌شناسی و نتایج پژوهشی، ۶۴ مقاله از نوع راهبردی، ۹ مقاله از نوع بنیادی، ۴ مقاله از نوع کاربردی، و فقط ۱ مقاله از نوع نظریه‌پردازی است. به بیان دیگر، ۸۲ درصد مقالات از نوع راهبردی، ۱۲ درصد از نوع بنیادی، ۵ درصد از نوع کاربردی، و فقط ۱ درصد از نوع نظریه‌پردازی است.

تحلیل محتوا	بنیادهای معرفت‌شناسی			بنیادهای روش‌شناسی			هدف‌شناسی (نوع طرح پژوهشی مقاله)			
	تحصلی	پدیدارشناسی	سایر	کمی	کیفی	ترکیبی	نظریه‌پردازی	بنیادی	راهبردی	کاربردی
تعداد	۷۵	۲	۱	۷۵	۱	۲	۱	۹	۶۴	۴
درصد	%۹۶	%۳	%۱	%۹۶	%۱	%۳	%۱	%۱۲	%۸۲	%۵

جدول (۱۵) خلاصه نتایج تحلیل محتوای معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، و هدف‌شناسی مقالات روان‌شناسی

د) فرضیه تحقیق ما مبنی بر اینکه «وجه کاملاً غالب در پژوهش‌های علمی در حوزه روان‌شناسی، اساساً بر فلسفه تحصّلی و به ندرت بر فلسفه پدیدارشناسی و ساختارگرایی مبتنی است و توجهی به بنیادهای نظری فلسفه علم در روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی نمی‌شود»، مورد تأیید قرار می‌گیرد. هم‌چنین، در پاسخ به این سؤال که «بنیادهای نظری روش‌شناسی در پژوهش‌های روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی - پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟»، یافته‌های ما نشان می‌دهد که این پژوهش‌ها عمدتاً از نوع کمی‌گرایی است و تحقیقات کیفی و ترکیبی جایگاه قابل‌ذکری در پژوهش‌های روان‌شناسی ایران ندارد.

۶. ارزیابی نمونه‌هایی از تحقیقات روان‌شناسی با تأکید بر روش‌شناسی پژوهش

در پایان این بخش، با تفسیر و ارزیابی سه مقاله برگزیده روان‌شناسی که در این مجلات چاپ شده و هر کدام متعلق به یکی از سه رویکرد تحصّلی، پدیدارشناسی و خردگرایی مینوی علم است و از نظر روش‌شناسی و هدف تحقیق نیز با یکدیگر متفاوتند، وضعیت کنونی پژوهش‌های روان‌شناسی در ایران را مورد بررسی بیش‌تر قرار می‌دهیم. مشخصات این سه مقاله در جدول ۱۶ نشان داده شده است.

در مقالات روان‌شناسی که حاصل پژوهش‌های کمی، کیفی، یا ترکیبی هستند، موضوع‌ها و بحث و گفت‌وگوهای فراوانی وجود دارد که نیازمند بررسی است. در یک بررسی اندیشمندانه و نقادانه و در تفسیر و ارزیابی مقالات پژوهشی، اولین تکلیف ما این است که ببینیم هر نوع از پژوهش، اعم از کمی، کیفی و ترکیبی، با چه کیفیت و دقتی اجرا و گزارش شده است. وظیفه مهم دیگر آن است که دیدگاه‌های متفاوت در اساسی‌ترین مسایل پژوهشی را در کنار هم قرار دهیم و با بررسی آنها سعی کنیم، گفتگوهای علمی بیش‌تر و بررسی‌های اندیشمندانه را ترغیب کنیم تا بهترین دیدگاه‌ها فایق آیند و به دریافتی خردمندانه دست یابیم. سومین تکلیف آن است که به روشنی دریابیم روش‌ها و اهداف تحقیق و بنیادهای فلسفی علم در هم تنیده‌اند و ما در بررسی و نقد مقالات پژوهشی باید به هر سه جنبه معرفت‌شناختی و روش‌شناسی و هدف‌شناسی پژوهش‌ها توجه کنیم.

می‌دانیم که روان‌شناسان در حال حاضر، در زمینه‌های متنوعی کار می‌کنند و مسؤولیت‌های گوناگون دارند. اجرای پژوهش و تهیه مقالات علمی یکی از فعالیت‌های آنان است. سالانه ده‌ها هزار مقاله پژوهشی از جانب ناشران، مجلات علمی و سایت‌های اینترنتی منتشر می‌شود که سرشار از تفاوت‌ها و تعارض‌های گوناگون است. این تعارض‌ها از یک سو، مربوط به میزان توانایی‌های علمی و دیدگاه‌های محققان در مورد ماهیت دانش است و از سوی دیگر، ناشی از روش‌های پژوهشی و رویکردهای متفاوت آنان در چگونگی بیان مسأله و طراحی پژوهش و جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات است. بنابراین، ما نیازمند معیارهای دقیق برای ارزیابی روش‌ها و اقدامات پژوهشی در اجرای تحقیقات کمی و کیفی و کیفیت گزارش‌ها و مقالات برگرفته از نتایج این تحقیقات هستیم. گال و بورگ و گال (۱۹۹۶) توضیح مناسبی در این مورد ارائه کرده و می‌گویند، اگر می‌خواهید عضو مطلع‌ی از جامعه متخصصان روان‌شناسی باشید، باید از دانشی که توسط محققان این رشته تولید می‌شود آگاهی پیدا کنید. همچنین، شما باید دریافت خود را از روش‌های پژوهشی و مسایل مورد بررسی و عملکردهای کنونی آنان گسترش دهید.

با توجه به آنکه هر گروه از روان‌شناسان دیدگاه‌های خاص خود را دارند، پژوهش‌های آنان نیز رویکردهای متفاوتی را دنبال می‌کند. به همین جهت، برحسب آنکه این پژوهش‌ها از نوع کمی، کیفی، یا ترکیبی است، ارزیابی آنها نیز با معیارهای متفاوتی باید صورت گیرد. بسیاری از نویسندگان آثار دانشگاهی روش تحقیق در روان‌شناسی درباره «معیارهای ارزیابی» این رویکردهای پژوهشی مطالبی نوشته‌اند. به عنوان مثال، گال و بورگ و گال (همان، ص ۵۱۶ - ۵۲۴) سؤالاتی را برای ارزیابی هر یک از بخش‌های مربوط به گزارش پژوهش‌های کمی و کیفی مطرح کرده‌اند. میلر و سالکیند^۱ (۲۰۰۲، ص ۱۶ و ۱۷) نیز معیارهایی را برای ارزیابی مطالعات علمی ارائه کرده‌اند. همچنین، گایلز^۲ (۲۰۰۲، ص ۲۱۸-۲۲۳) و مورس^۳ (۲۰۰۴، ص ۴۹۹-۵۰۳) معیارهایی را برای ارزیابی تحقیقات کیفی تعیین کرده‌اند.

1. Miller & Salkind.

2. Giles

3. Morse

کرسول^۱ (۲۰۰۵، ص ۲۷۲-۲۷۸) نیز چگونگی ارزیابی گزارش‌ها و مقالاتی را که با استفاده از هر یک از رویکردهای کمی و کیفی نوشته شده نشان داده است. بحث تفصیلی در مورد تفسیر و ارزیابی مقالات علمی روان‌شناسی در این مختصر نمی‌گنجد. برای اطلاعات بیشتر، خوانندگان محترم را به مطالعه آثاری که ذکر شد ارجاع می‌دهیم، هدف ما در اینجا آن است که با ارایه چکیده سه مقاله برگزیده به ویژگی‌های معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، و هدف‌شناسی هر مقاله اشاره کنیم.

نویسندگان مقاله	عنوان مقاله و محل چاپ آن	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
جمال حقیقی، محمد موسوی، مهناز مهربانی‌زاده، و کیومرث بشلیده	بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه، مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵، ص ۶۱-۷۸.	فلسفه تحصیلی	کمی	راهنمایی
محمد خدایاری فرد و اکرم پرنده	تأثیر خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی نوجوانان (مطالعه موردی)، مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵، ص ۱۲۳-۱۴۲.	پدیدارشناسی	کیفی	کاربردی
حسین لطف‌آبادی و وحیده نوروزی	خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوری‌های روانی-تربیتی، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵، ص ۴۷-۸۴.	فلسفه خردگرایی مینوی علم	ترکیبی	نظریه‌پردازی

جدول ۱۶) مشخصات سه مقاله برگزیده برای تفسیر و ارزیابی

چکیده مقاله اول

«پژوهش حاضر به بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه شهر ایلام می‌پردازد. جامعه

1. Cresswell

آماری این پژوهش را کلیه دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه شهر ایلام و نمونه آن را ۶۰ نفر از این دانش‌آموزان که به روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب شده و در دو گروه آزمایشی و کنترل گمارده شده‌اند، تشکیل می‌دهند. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش عبارتند از پرسش‌نامه سلامت عمومی گلدبرگ، مقیاس عزت نفس کوپر اسمیت، و راهنمای آموزش مهارت‌های زندگی. طرح پژوهشی از نوع طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه است. پس از انتخاب تصادفی گروه‌های آزمایشی و گواه، ابتدا پیش‌آزمون بر روی هر دو گروه اجرا شد، سپس مداخله آزمایشی (آموزش مهارت‌های زندگی) اجرا گردید و پس از اتمام برنامه آموزشی، از هر دو گروه پس‌آزمون به عمل آمد. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی، موجب افزایش سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر گروه آزمایشی در مقایسه با گروه گواه می‌شود.»

مقاله مذکور نشان می‌دهد که بخش‌های گوناگون تحقیق (شامل بخش مقدماتی، بخش روش تحقیق، بخش نتایج تحقیق، و بخش بحث نتایج) و ساختار کلی تحقیق با اقداماتی که در یک تحقیق کمی انجام می‌شود، تناسب دارد. به بیان دیگر، شاهد هستیم که این پژوهش با تکیه بر هر سه ویژگی تحقیقات کمی (یعنی تأکید بر اعداد در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات؛ تأکید بر جمع‌آوری نمره‌ها برای اندازه‌گیری ویژگی‌های جزئی و مشخص افراد، و تأکید بر رابطه و تأثیر متغیرها و عوامل در یک مطالعه تجربی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه) صورت گرفته است. در واقع، فلسفه علم پشتوانه این پژوهش از نوع تحصیلی، روش‌شناسی تحقیق آن از نوع کمی و هدف تحقیق از نوع راهبردی (یعنی کوشش برای اثبات یا ردّ برخی اصول یا قواعد علمی روان‌شناسی تربیتی در شرایط خاص محلی) است.

چکیده مقاله دوم

«هراس اجتماعی یکی از اختلالات اضطرابی است. افراد با هراس اجتماعی از موقعیت‌های اجتماعی و صحبت با دیگران می‌ترسند و از حضور در اجتماع پرهیز می‌کنند. این اختلال بر کارکردهای شغلی و تحصیلی افراد مبتلا تأثیر بسیار دارد. یافته‌های پژوهشی نشان داده‌اند که آموزش خانواده در کنار به‌کارگیری روش‌های شناختی - رفتاری در

درمان هراس اجتماعی مؤثر است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر بررسی کارایی خانواده‌درمانی توأم با روش‌های شناختی - رفتاری در درمان هراس اجتماعی است. روش پژوهش حاضر مطالعه موردی است. در این مطالعه دو آزمودنی ۱۸ و ۲۰ ساله که با استفاده از مصاحبه بالینی، ملاک‌های تشخیصی DSM-IV-TR، و آزمون‌های تشخیص مبتلا به هراس اجتماعی تشخیص داده شده بودند شرکت کرده‌اند. نتایج این پژوهش بیانگر نقش خانواده در ایجاد، نگهداری و در نتیجه، درمان هراس اجتماعی است. نتایج، نشان‌دهنده کارایی خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی - رفتاری است. همسویی و ناهمسویی یافته‌ها در پایان مورد بحث قرار گرفته است.»

مطالعه این مقاله نشان می‌دهد که سؤالات و روش‌های تحقیق، با باورهای روان‌شناختی و جهت‌گیری‌های نظری محققان مذکور تناسب دارد و منعکس‌کننده پدیده‌های اصلی مورد مطالعه آنان است. هم‌چنین، پژوهش محققان بازتاب‌دهنده وضعیت افراد و موقعیت‌های مورد مطالعه آنان است و نشان می‌دهد که محققان مسأله پژوهشی خود را در نتیجه بررسی در پیشینه‌های علمی و در نتیجه تجارب شخصی خود به دست آورده‌اند. اقدامات پژوهشی محققان نیز حاکی از کیفی بودن پژوهش است و گزارش آنان با ارایه توصیف کامل وضعیت افراد مورد مطالعه، احساسی را در ما ایجاد می‌کند که حاکی از چگونگی پاسخ آنها به مصاحبه بالینی و نحوه رفتار آنان است. یافته‌های تحقیق نیز تا اندازه‌ای به صورت بحث‌های روایتی و نمودهای تصویری ارایه شده است. هم‌چنین، این تحقیق با تأکید بر شنیدن دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان در پژوهش، با تأکید بر پرسش‌های عمومی و باز و جمع‌آوری اطلاعات از همان محلی که نمونه‌های پژوهش در آن زندگی و کار می‌کنند، و با تأکید بر حمایت از تغییرات و بهبودبخشی زندگی آنها صورت گرفته است. در مجموع، می‌توان گفت که بنیاد معرفت‌شناسی تحقیق از نوع پدیدارشناسی، روش‌شناسی آن از نوع کیفی، و هدف پژوهش از نوع کاربردی و به‌منظور خانواده‌درمانی و بهبود وضعیت دو آزمودنی مورد مطالعه صورت گرفته است.

چکیده مقاله سوم

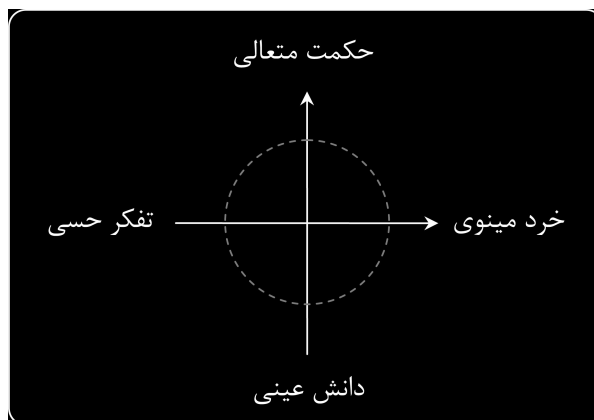
«در ارتباط با نوآوری‌های روانی - تربیتی، مسأله مهمی که در کشور ما تاکنون به آن

پرداخته نشده، این است که کدام گروه از متخصصان و دانشمندان روان‌شناسی و علوم تربیتی، با کدام ویژگی‌های اساسی در ساختار روان‌شناختی خود، قادر به خلق اندیشه‌های جدید برای نوآوری خواهند بود؟ در این مقاله، بر اساس «فلسفه خردگرایی مینوی علم» و با تکیه بر این فرضیه اساسی که خردمندی، دانش گسترده، و شخصیت رشدیافته علمی پژوهشگر، زمینه‌ساز اصلی نوآوری علمی است، کوشش شده با روش پژوهشی ترکیبی ابداعی برای شناخت عمیق و همه‌جانبه پدیده‌های مرکزی موضوع مورد مطالعه، که «روش پژوهش اصیل خلاق» نامیده شده، ویژگی‌های روان‌شناختی پژوهشگران طرح و بررسی و تحلیل شود و دلالت‌های آن در تحولات و نوآوری‌های روانی - تربیتی توضیح داده شود. به عنوان نمونه در این رویکرد، زمینه‌های نوآوری در آموزش تفکر سالم به دانش‌آموزان با اتکا بر خرد مینوی، دانش عینی فیزیولوژی مغز، روان‌شناسی و آموزش تفکر، و شخصیت رشدیافته علمی پژوهشگر معرفی شده است. مطالب مقاله در نه فصل بدین شرح آمده است: ۱. بیان مسأله، ۲. نوآوری روانی - تربیتی، ۳. سه بنیاد فلسفی، علمی و شخصیتی در نوآوری‌های پژوهشگران، ۴. روش پژوهشی اصیل خلاق برای مطالعه پدیده‌های پیچیده روانی - تربیتی، ۵. خرد مینوی، جوهره هویت ملی و دینی ایرانی برای معنی بخشیدن به زندگی، ۶. فلسفه علم و دانش عینی در نوآوری روانی - تربیتی، ۷. آموزش تفکر سالم، نمونه‌ای از کاربرد دانش عینی در نوآوری روانی - تربیتی، ۸. موانع به‌کارگیری دانش عینی در نوآوری روانی - تربیتی، و ۹. مفهوم رشدیافتگی شخصیت علمی».

این مقاله با اتکاء به نوع دیگری از فلسفه علم و روش‌شناسی پژوهش و به منظور نظریه‌پردازی در پژوهش‌های روانی - تربیتی به بررسی کیفیت خلاقیت و نوآوری پرداخته و پژوهش‌هایی را بیش از همه ثمربخش دانسته است که بر دانش عینی، خردمندی و بصیرت قلبی استوار باشند و از عشق به حقیقت مایه گیرند. روش مورد استفاده در این پژوهش که از نوع ترکیبی است، بر این فرض اساسی مبتنی است که استفاده از روش‌های کیفی و ترکیبی برای مطالعه مسایل پیچیده روانی و تربیتی، نتایج ارزشمندی به بار می‌آورد. هر چه مسایل روانی - تربیتی پیچیدگی بیش‌تری داشته باشند، دشواری کار پژوهش درباره آنها نیز بیش‌تر است و باید، به جای روش‌های پژوهشی کمی، روش‌های پیچیده‌تری برای فهم و پاسخ‌گویی به این گروه از مسایل

طراحی شود. مثلاً تاکنون روشی در پژوهش‌های روانی - تربیتی، اعم از روش کمی، کیفی یا ترکیبی، که برای پژوهش در مورد پدیده‌هایی چون «خردمندی»، «حکمت»، «خرد مینوی»، «زیبایی»، «عدالت» و «راستی» طراحی شده باشد، وجود نداشته است. در روش‌شناسی پژوهش‌های کمی، این نوع پدیده‌ها را غیر قابل سنجش می‌دانند و در روش‌شناسی پژوهش‌های کیفی و ترکیبی نیز تاکنون سخنی از بررسی پدیده‌هایی با این درجه از پیچیدگی به میان نیامده است. برای این منظور، روش پیشنهادی این تحقیق آن بوده است که با طرح سؤالاتی کلی، برجسته‌ترین منابع دینی، فلسفی، فرهنگی، ادبی و علمی در موضوع مورد بحث بررسی شود و پاسخ‌های این منابع به سؤالات کلی مذکور در ترکیب نظری مشخص قرار گیرد.

به ترتیبی که گفته شد، پژوهش‌های روان‌شناسی را می‌توان در طیفی از محور تفکر حسی تا خرد مینوی و از دانش عینی تا حکمت متعالی در نظر گرفت. نمودار زیر بیانگر جایگاه انواع پژوهش‌های روانی - تربیتی است (لطف‌آبادی و نوروزی، ۱۳۸۵، ص ۵۵). در این نمودار، مراتب تفکر، شامل تفکر حسی، عملیاتی، صوری، فراصوری و خرد مینوی است. از سوی دیگر، مراتب دانش عینی تا حکمت متعالی، درجاتی از علوم ساده و عینی تحصیلی تا علوم کاملاً پیچیده و شهودی عرفانی را دربر می‌گیرد.

مختصات جایگاه انواع پژوهش‌های روانی - تربیتی

هر یک از پژوهش‌های روان‌شناسی، می‌تواند جایگاهی در زاویه‌های تقاطع این محورها داشته باشد. مثلاً پژوهش‌های رفتارگرایی مبتنی بر فلسفه تحصیلی، در زاویه سمت چپ و پایین، و پژوهش‌های عرفانی در زاویه سمت راست و بالا قرار می‌گیرند.

پژوهش‌های اصیل روانی - تربیتی مبتنی بر فلسفه خردگرایی مینوی علم نیز اساساً باید در دایره وسط و در محل تعادل این محورها قرار گیرند و حسب موضوع پدیده مرکزی مورد مطالعه با تمایل کم‌تر و بیش‌تر به این یا آن سوی هر یک از دو طیف متقاطع نمودار سیر کنند. در واقع، میزان پیچیدگی پدیده‌های روانی - تربیتی است که تعیین‌کننده نوع روش پژوهش، اعم از کمی و کیفی و ترکیبی و روش پژوهشی اصیل خلاق، برای مطالعه آن پدیده‌هاست.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی و روان‌شناسان کشور ما پژوهش‌های گوناگون در شاخه‌های مختلف روان‌شناسی انجام می‌دهند و این پژوهش‌ها به صورت پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترا، گزارش‌های پژوهشی و مقالات علمی انتشار می‌یابد. مطالعه مبانی روش‌شناسی این آثار برای گسترش شناخت علمی و بهبود کیفیت این پژوهش‌ها حائز اهمیت اساسی است. چنین کاری، تا آنجا که بررسی‌های ما نشان می‌دهد، تاکنون صورت نگرفته است. این مقاله در بررسی این سؤال که: «بنیادهای نظری در پژوهش‌های روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی - پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟»، به این نتیجه رسیده است که بنیاد معرفت‌شناسی و روش‌شناسی پژوهش‌های روان‌شناسی که در مجلات علمی - پژوهشی به صورت مقاله به چاپ می‌رسد، عموماً از نوع فلسفه پوزیتیویستی و روش کمی است و نتایج این پژوهش‌ها اکثراً از نوع راهبردی به منظور ردّ یا قبول برخی اصول یا قواعد علمی و تعیین نوع رابطه و تأثیر متغیرها و عوامل روان‌شناختی بر یکدیگر است.

پیش‌فرض نانوخته پژوهش‌های موجود آن است که پرداختن به بنیادهای معرفت‌شناسی و روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی ضرورتی ندارد و آنچه اکنون در کشور صورت می‌گیرد، کاملاً علمی و غیر قابل بحث است. در مقابل این دیدگاه، فرض اساسی این مقاله آن است که پژوهش و نوآوری گسترده در روان‌شناسی وقتی امکان‌پذیر است که بر بنیادهای فلسفه خردگرایی مینوی علم بنا شود و با بهره‌گیری از انواع پژوهش‌های کمی، کیفی و ترکیبی، دانش عینی را با خردمندی و نگرش تعالی جویانه برای بهبود حیات روان‌شناختی آدمی همراه سازد. پدیده‌های روان‌شناسی

دارای سطوح و مراتب گوناگونی از پیچیدگی است و برای هر سطح و هر مرتبه‌ای از آنها روش‌های پژوهشی معینی مناسب است و توصیف و تبیین بهتری از آنها را آریه می‌کند. اگر بخواهیم دانش روان‌شناسی را صرفاً با پیش‌فرض‌های معرفت‌شناسی پژوهش‌های کمی محدود کنیم، دچار سطحی‌نگری و کم‌خردی خواهیم شد. از آنجا که در حال حاضر، پژوهش‌های روان‌شناسی ایران به‌طور عمده بر دیدگاه‌های تحصّلی و رفتارگرایی مبتنی است، ما نیازمند تحولی اساسی در هدف‌ها و روش‌ها و معرفت‌شناسی پژوهش‌های علمی هستیم به‌گونه‌ای که نیکی و خردمندی را با ترکیبی از پژوهش‌های کمی و کیفی بیامیزیم و نقش‌رہایی‌بخش‌بیش‌تری به تحقیقات روان‌شناسی بدهیم.

این مقاله به روشنی نشان می‌دهد که فلسفه تحصّلی، روش‌شناسی کمی، و تحقیقات راهبردی بر پژوهش‌های روان‌شناسی ایران تسلط دارد و نظریه‌پردازی و تحقیقات ترکیبی و کیفی تقریباً جایگاهی در روان‌شناسی ایران ندارد. تحقیقات کاربردی نیز که یک نیاز اساسی در حل مشکلات روان‌شناسی است مورد توجه جدی نیست. نتیجه مطالعات ما آن است که عدم توازن و وضعیت نامتعادل موجود، از جمله کاستی‌های اساسی پژوهش‌های روان‌شناسی در ایران است.

نکته دیگر آن‌که، برخلاف نیاز علمی به پژوهش‌های نظریه‌پردازی و تحقیقات کاربردی (که اولی به معنای نوآوری و تولید علم و دومی به معنای حل مسأله در مهم‌ترین نیازهای روان‌شناسی مردم است)، پژوهش‌ها عموماً از نوع راهبردی است که به ندرت می‌توان آنها را در شمار تولید علم واقعی به حساب آورد، و در حل مسائل گوناگون روانی - تربیتی نیز کمک قابل‌ذکری نمی‌کند. به بیان دیگر، پژوهش‌های روان‌شناسی در ایران غالباً از نوع تیرهایی است که از کمان دانش‌پژوهان به صورتی غیرهدفمند و متفرق به فضای علمی کشور رها می‌شود و در نقطه‌ای نامعلوم به زمین می‌نشیند که، هرچند برای کسب مدارک تحصیلی و ترفیع و ارتقاء پژوهشگران مناسب است، اما در زمینه تولید علم و در حل معضلات بی‌شمار روان‌شناسی که گریبانگیر مردم است، سودمندی کافی نخواهد داشت.

فهرست و منابع و مآخذ

۱. لطف‌آبادی، حسین؛ (الف) روان‌شناسی نوجوانی، جوانی، و بزرگسالی. تهران: انتشارات سمت، چ نهم، ۱۳۸۵.
۲. لطف‌آبادی، حسین؛ (ب) خرد مینوی در روش‌شناسی علمی برای پژوهش‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی در ایران. فصلنامه علوم انسانی – اجتماعی حوزه و دانشگاه، زمستان ۱۳۸۵.
۳. لطف‌آبادی، حسین؛ و نوروزی، وحیده؛ خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوری روانی – تربیتی. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵.
4. Baltes, P.B., & Staudinger, U. M. Interactive minds in a life-span perspective: Prologue.
5. In P.B. Baltes & U.M. Staudinger (Eds.), *Interactive minds: Life-span perspectives on the social foundation of cognition* (pp.1-32). New York: Cambridge University Press, 1996.
6. Brannen, Julia. "Mixing Methods: The Entry of Qualitative Approaches into the Research Process." *International Journal of Social Research Methodology*, P:173-184., 2005.
7. Brewer, J., & Hunter, A. Multimethod research: A synthesis of styles. Newbury Park, CA: Sage, 1989.
8. Cresswell, J. W. Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall, 2005.
9. Gall, M. D.; Borg, W.R.; & Gall, P.G. Educational research: An introduction, 6th Edition. New York: Longman Publishers USA, 1996.
10. Gall, J.P.; Gall M. D.; & Borg, w. Applying educational research: A practical guide. New York: Longman, 1999.

11. Giles, David C. *Advanced research methods in psychology*. Toronto: Routledge, 2002.
12. Maxwell, Nicholas, *Is Science Neurotic?* London: Imperial College Press, 2004.
13. McHenry, Leemon, Philosophical Perspective. *Learning for democracy*. Vol. 2, October, 2006.
14. McNiven, Carl, What Critics are saying about "Is Science Neurotic?" *Journal of Consciousness Studies*, 12, No. 3, 2005.
15. Miles, M.B & Huberman, A.M, *Qualitative data analysis: A sourcebook for new methods*. (2nd ed.). Thousand Oakes, CA: Sage, 1994.
16. Miller, Delbert C., & Salkind, Neil J. *Handbook of research design and social measurement* (6th ed.). London: Sage Publication, 2002.
17. Morse, J.M. Preparing and evaluating qualitative research proposals. In C. Seals; G. Gobo; J.F. Gubrium; & D. Silverman (Eds.): *Qualitative research practice*. Thousand Oakes, CA: Sage Publications, 2004.
18. Palmquist, M.E., Carley, K.M., and Dale, T.A. Two applications of automated text analysis: Analyzing literary and non-literary texts. In C. Roberts (Ed.), *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.
19. Resnick, L.B., Levine, J.M., & Teasley, S.D. *Perspectives on socially shared cognition*. Washington, DC: American Psychological Association, 1991.
20. Rogoff, B. Shared thinking and guided participation: Conclusions and speculations. In B. Rogoff (Ed.), *Apprenticeship in thinking: Cognitive development in social context*, (P.189-210). New York: Oxford University Press, 1990.